

УДК - 801.8:811.111'24:81'38

Чепурна О.В., Політикін В.С.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ ДЕНОТАТИВНИХ ТА
КОНТЕКСТУАЛЬНИХ ЕМОТИВНИХ ЛЕКСЕМ У АНГЛОМОВНОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ
(на матеріалі роману Ернеста Хемінгуея
«За річку, в затінку дерев»)**

У статті розглянута проблема вираження емотивних лексем у романі Е.Хемінгуея «За річку, в затінку дерев». Емотиви проаналізовано з погляду виявлення денотативно-емотивного та контекстуально-емотивного значень. Доведено, що контекстуальна емотивність широко представлена в романі і відіграє семантично визначальну роль у формо-змістовій його структурі.

Ключові слова: денотативне значення, контекстуальне значення, емотивність, семантика.

Чепурная Е.В., Политыкин В.П. Выразительные особенности семантики денотативных и контекстуальных эмотивных лексем в англоязычном художественном тексте (на материале романа Эрнеста Хемингуэя «За рекой, в тени деревьев»). В статье рассматривается проблема выражения эмотивных лексем в романе Эрнеста Хемингуэя «За рекой, в тени деревьев». Эмотивы анализируются с точки зрения проявления денотативно-эмотивного и контекстуально-эмотивного значений. Доказано, что контекстуальная эмотивность широко представлена в романе, а также играет семантически важную роль в формо-содержательной его структуре.

Ключевые слова: денотативное значение, контекстуальное значение, эмотивность, семантика.

Chepurna O.V., Politykin V.S. Expression peculiarities of denotational and connotational emotionally coloured lexical meanings in English belles-lettres texts (on the basis of Ernest Hemingway's novel "Across the river and into the trees"). This article deals with the problem of emotionally coloured lexicon of Ernest Hemingway's novel "Across the river and into the trees". This stock of lexicon is analyzed from the point of view of its denotational and connotational meanings. It is proved that the contextual emotiveness is widely used in the novel and semantically plays significant role in the meaningful structure of it.

Key words: denotation, connotation, emotionally coloured, lexical meaning.

Специфічною рисою художньої літератури є індивідуальна своєрідність творчості письменника, що становить собою складну систему пов'язаних між собою особливостей, які стосуються всієї тканини твору, відбивається в образах мови та знаходить своє відображення в системі використаних мовних категорій, створюючи єдність зі змістом. Мова художньої літератури спонукає до досліджень багатьох науковців — літературознавців, мовознавців та культурологів. Свідченням цьому є роботи Р. Барта [2], М.Бахтіна [3], А.-Ж. Греймас [5], О.Уфімцевої [6], В.Шаховського [8].

Поняття змісту в тексті охоплює матеріально-логічну, ідейно-пізнавальну сфери висловлювання, його емоційну насиченість, здатність впливати

на розум і почуття читача. Ця здатність пов'язана насамперед із стилістичною насиченістю образу. У цьому полягає вся складність пошуку функціональних відповідників при перекладі у тих випадках, коли неможливо відтворити ту чи іншу граматичну форму чи лексико-стилістичну особливість оригіналу, з одного боку, і матеріальну сутність, з іншого. Конкретне художнє значення кожного окремого образу визначається його місцем у мовній системі твору, його зв'язками з характером системи в цілому. Можна стверджувати, що аналіз мови художнього тексту як внутрішньо організованої системи і складає предмет дослідження стилістики окремого твору.

Для підсилення експресивної функції у художньому творі використовуються фігури мови, що передають не тільки денотативну, а й конотативну інформацію. Завданням стилістичного аналізу тексту є дослідження взаємодії предметно-логічного змісту повідомлення (інформація першого плану, денотативна інформація) та стилістично відміченої інформації (інформації другого плану або конотативна інформація), яка дає нам змогу побачити ставлення мовця до об'єкту мовлення, співрозмовника та ситуації спілкування. Конотативна інформація виконує наступні функції: емотивну (передача почуттів), волюнтативну (волевиявлення та спонукання адресата до бажаної дії), апелятивну (привернення уваги), контактоустановчу (прояв уваги), естетичну (вплив на естетичне почуття адресата). У художньому тексті денотативна та конотативна інформація часто передається за допомогою денотативно-емотивної та конотативно-емотивної лексики. Відмінність денотативно-емотивної лексики від просто денотативної полягає у передачі емоційного ставлення того, хто говорить до дійсності. Це стилістично маркована, оцінна лексика.

Проблема особливостей відтворення емотивності на денотативному і контекстуальному рівнях у художній творчості є малодослідженою і потребує докладного аналізу. За об'єкт дослідження ми обрали роман Ернеста Хемінгуея «За річкою, в затінку дерев» і його переклад, здійснений перекладачами К.Сухенко і Н.Тарасенко (14). Цей роман було обрано з кількох причин. По-перше, він є типовим для стилю письменника, а по-друге, твір є маловідомим українському загалу як в англомовному, так і в українськомовному варіантах. Ми ставили своїм завданням знайти й охарактеризувати емоційні стани, відтворені у тексті; визначити їхній денотативний та конотативний компоненти; проаналізувати лінгвістичний та екстралінгвістичний чинники, що слугували для зображення різноманітних емоційних станів.

Емоції (фр. *emotion* від лат. *emovere* «збуджувати, хвилювати») — одна із форм пізнання світу і його відображення у свідомості, що позначає душевні переживання, хвилювання, відчуття [12; 9]. Емоції багатогранні: вони зачіпають відчуття і досвід, фізіологію і поведінку, форми пізнання і концептуалізації. Емоції об'єднують різні явища: емоційні реакції, які мають свій аналог у засобах вербального виразу, а саме: лексемах різних граматичних класів з максимально підвищеним або заниженим експресивно-оцінним смислом, модальні дієслова, вигуки, тощо; емоційні стани, які пов'язані із внутрішніми емоційними переживаннями, що не мають зовнішнього прояву. Теза про те, що емоції – одна з форм віддзеркалення, пізнання та оцінки

дійсності, висловлюється насамперед психологами і філософами, але підтримується й мовознавцями.

На думку В.Шаховського, емоції – особлива, своєрідна форма пізнання і відтворення дійсності, оскільки в них людина виступає одночасно і об'єктом, і суб'єктом пізнання, тобто емоції пов'язані з потребами людини, що є підґрунтям для мотивації її діяльності [8]. На вербальному рівні емоції можуть бути вираженими за допомогою слів, розділових знаків, що є письмовою формою вираження інтонації. І.В.Арнольд вважає що слово, крім денотативного значення, має й інші смисли: емоційні, оцінні, експресивні й стилістичні [1].

Емоційна складова значення в словах іноді буває настільки виразною, що їх виокремлюють у своєрідний лексичний пласт. Деякі повнозначні слова, поступово втративши своє предметно-логічне значення, утворили особливу групу слів з емоційним значенням, які називають афектною, або емоційною лексикою. А.Фітерман стверджує, що приналежність до цього лексичного стратуму визначається тим, що такі слова несуть певні емотивні смисли. Також він зазначає, що емотивні смисли за своєю природою гнучкі, вони варіативно відображаються у лексичній семантиці [7, 140]. Сема емотивності є засобом маніфестації емоцій у семантиці слова; вона є визначальною у доборі моделі складу емотивної лексики. О.Уфимцева вважає, що об'єднуючим маркером для такої лексики є сутнісний смисл лексеми, який вона називає його «ідентифікуючим предикативом» [6, 33]. Статус такої семи не лише визначається її позицією в семній структурі лексеми, а й сам визначає характер маніфестації її емотивних сенсів. Поняття емотивних засобів пов'язане з категорією емотивності, тобто з виразом емоцій, за допомогою якого спілкування зберігає свою природність, емоційність. В.Шаховський вважає, що маніфестації емоцій засобами мови фактично є комунікативними функціями цих засобів [8, 57].

Базові ідентифікатори емотивно забарвленої лексики передають загальну ідею лексичного поля – ідею відчуття емоцій як особливої психічної реальності. Вони формують лексичне поле емоцій. Додаткові ідентифікатори, конкретизуючи ідею відчуття, передають зміст емоцій, виконуючи класифікаційно-номінативну функцію [8, 72].

Дослідники розрізняють два головних типи емотивної лексики. Перший – денотативно-початкові емотивні лексеми. Принципова відмінність їхніх змістів від денотативних полягає в тому, що вони існують не для відтворення світу відчуттів, а для передачі емоційного ставлення того, хто говорить до дійсності. Звідси така їх якість, як маркованість, наявність оцінних критеріїв. Англійські лексеми *jerk*, *brute*, *hell*, *hatred*, *stink*, *son of a bitch*, що зустрічаються у тексті роману Е.Хемінгуея «За річкою, у затінку дерев», становлять собою такий тип лексики. У плані змісту їхньою особливістю є, по-перше, обмеженість кола висловлюваних емоцій, по-друге – притаманна їм оцінювальна критеріальність.

Другий тип емотивних слів – конотативно-емотивні лексеми, функціонування яких характерне додаванням до звичайного денотативного смислу лексеми додаткового, що існує у межах конкретного контексту. Вони амбі-

валентні в актуалізації своїх смислів [11, 186]. Прикладом може служити уривок із тексту роману: *After a while, the shooter, who was working **hard** and **steadily** and sweating in his **heavy** clothes, asked the boatman, “Where is the shooting barrel?”* (5). Емотивність у цьому випадку лише контекстуальна. Лексичні номінативи типу *shooter, steadily, who was working hard; sweating in his heavy clothes* передають разом зі звичайними дефінітивними смислами конотаційно-емотивні, контекстуальні, підкреслюючи у даному випадку не лише те, як важко довелося попрацювати мисливцеві, але й створюючи відповідний психологічно-емотивний фон до подальших подій.

Особливі якості самих емоцій, а саме, дифузність, увиразнення і стягнення впливають на поліфункціональність емотивних мовних засобів (емотивів), створюючи труднощі при розумінні й використанні цих засобів у комунікації (передусім у перекладі). Реалізація емотивів відбувається за допомогою паралінгвістичних, супрасегментних засобів, невербального і вербального контексту.

Узус тексту роману Е.Хемінгуея містить незначну кількість образних епітетів та інших тропів, що створює враження відсутності формальних ознак емфатичності. Але аналіз семантичної структури тексту беззаперечно доводить його емотивну насиченість. Характерною рисою є насиченість тексту емотивами обох типів — денотативно-емотивних та конотативно-емотивних лексем; лексичні засоби вираження емоційності поєднуються тут із насиченими імпліцитно-синтаксичної конструкціями твору, утворюючи складну лексико-граматичну будову. Слід відзначити вживання прикметників значної модально-експресивної щільності, іменників, дієслів, заперечних часток, вигуків, контекстуально імпліцитних лексем, лексики зниженого стилю із суб'єктно-емоційним значенням, а також тропів та нечисленних фразеологізмів.

Американський критик Д.Д.Андерсон пише про оригінальний стиль Е.Хемінгуея: «Розбудовуючи (свій стиль) на фундаменті, закладеному Шервудом Андерсеном, повертаючи мову літератури до її першоджерел звичайної розмовної мови, Хемінгуей майже самотужки позбавив (американську літературу) від накопичених за сто років письменництва захмарних зворотів та заплутаних переобтяжених конструкцій» [4, 107].

Твір типовий з точки зору особливостей стилістики письменника. Синтаксичні конструкції, вжиті у тексті, є поєднанням описів подій, міркувань головних героїв, де вживаються прості, складносурядні та складнопідрядні речення або їхні скомпліковані поєднання. Описи характерні вживанням зовні абсолютно нейтральної, але з глибоким підтекстом денотативної лексики:

*They started two hours before daylight, and at first, it was not necessary to break the ice across the canal as other boats had gone on ahead. In each boat, in the darkness, so **you** could not see, but only hear **him**; the poler stood in the stern, with his long oar* (13).

Емотивність цього відрізу тексту проявляється контекстуально. Вживання займенників і виразів *they, you, him, at first, it was not necessary to break the ice across the canal, in the darkness* створює у реципієнта відчуття

того, що його роблять причетним до якоїсь події, а те, що імена дійових осіб не називаються, ще більше посилює контекстуальну насиченість.

Характерною рисою тексту є вживання прикметників. Їх небагато, Е.Хемінгуей свідомо обмежував їхню кількість, і хоча вони позбавлені зовнішньої навмисної «колористики», але влучні й доречні. Найчастіше ці прикметники виступають у ролі епітетів. Приклади такого вживання рясніють у тексті:

It was a lovely double (добрячий дуплет). *Lateral vision was just a condensation of flat, low country in the winter* (одноманітна, холодна рівнина). *In the bar, sitting at the first table as he came in, there was a post-war rich from Milan, fat and hard as only Milanese can be, sitting with his expensive looking and extremely desirable mistres* (огрядний і самовпевнений міланець, шикарна і надзвичайно знадлива коханка).

У всіх наведених прикладах прикметники несуть яскраве емоційне забарвлення. Вони надають усьому реченню відтінку задоволення, невдоволення, пошани, іронії, огиди, захоплення тощо. Досить часто саме лише вживання прикметника спричиняє появу емоційної забарвленості у цілому реченні. Як відзначали науковці І.В.Арнольд, І.Р.Гальперін, особливістю англійської стилістики є те, що у ній можливе поєднання емоційно яскравих лексичних одиниць з нейтральними, що є нормою для англійської мови [1,97;11, 134].

Емотивну функцію несуть у тексті не тільки прикметники, але й іменники і дієслова. Ось кілька прикладів:

“Get your back in it, jerk,” he said in English. (мелепень) He’s a big brute, too. (лобуряка) Don’t let him spoil it, the shooter told himself. (я не дам йому спаскудити мені ранок)(13).

Виділені іменники та дієслова слугують для реалізації емоцій у мові, виконуючи прагматичну та експресивну функції. Вони надають оцінного відтінку і денотатам, і вербальним одиницям, емфатично насичуючи текст. Оцінки носять здебільшого негативний, експресивно знижений характер: **jerk, brute, hell, hatred, stink, son of a bitch**. Негативний потенціал у них варіюється від несхвалення (*jerk*) до огиди і відвертої зневаги (*stink, son of a bitch*). Відбувається сполучення емоцій і оцінки. Емотивність тексту набуває завдяки цьому особливо яскравих рис.

Інше джерело емотивної лексики у тексті — модальні дієслова та негативні частки, що є емотивні вже за своєю природою. *Every time you shoot now can be the last shoot and no stupid son of a bitch should be allowed to ruin it. (може, не дозволю) (13).*

Модальне дієслово **can** та заперечна частка **no** є виразно експресивними. Модальність передає емоції невизначеності, невпевненості і пов’язаного з цим смутку (Тепер кожний постріл, **може**, останній для мене). Заперечна частка експресивно виражає намір будь-що зберегти бажані позитивні емоції від полювання: І я **не** дозволю якомусь там сучому синові псувати мені полювання!

Окрім модальних слів надзвичайну емотивну насиченість у тексті несуть вигуки. Всі науковці зазначають, що вигуки є особливим шаром лексики, по-

збавленим предметно-логічного значення. І.В.Арнольд називає їх чистими знаками емоцій. Особливо яскравою рисою вигуків є семантична іррадіація, здатність найнейтральніше речення перетворити у яскраво емоційне тільки завдяки присутності у реченні вигуку. «*Listen,*» *the man in the boat called. "Don't shoot toward the boat."* (Гей, ви! — гукнув човняр. — Чого гатите в човен?) (13).

Вигук *Гей, ву!* («Listen,» в оригінальному тексті) яскраво передає пережання італійського весляра, наляканого пострілами. У перекладі емоційність підкріплено вживанням дієслова зниженого стилістичного рівня «**гатите**».

Виразною емотивністю відзначаються лексеми та сполучення, що виступають у ролі епітетів. Текст «За річкою в затінку дерев» насичений епітетами, хоча, вони не є такими барвистими та яскравими як, скажімо, у М.Твена. Вони несуть у собі протилежну експресивну оцінку. *In front of him, where the lagoon lay glazed in the first light, was the black boat and the tall, heavily built boatman smashing with his oar at the ice and tossing decoys overboard as though he were ridding himself of something obscene* (13).

Вживання фразових епітетів має на меті відобразити ставлення автора або героя до певної людини чи події або створити у читача певне психологічне ставлення до подій. Всі епітети наділені емоційно-підсилювальним значенням. Оцінні елементи насичують контекст емоційною образністю.

З точки зору емотивності важить також присутність у тексті варваризмів. Їх вживання є характерним для Хемінгуея. Вони, по-перше, надають оповіді виразного місцевого колориту, а по-друге, є імпліцитними та емотивними за своєю природою, оскільки їх семантичне поле неусталене: *Morire non e basta, ciao, Commendatore, Medaglia d'Argento al Valore Militare* (13).

Таким чином, необхідно відзначити надзвичайну емоційну насиченість тексту роману Е.Хемінгуея «За річкою, в затінку дерев» лексикою з емотивно забарвленим значенням. У ролі емотивів у нього виступають як денотативно-емотивні так і конотативно-емотивні лексеми, що є характерною рисою його стилю. Широко використовуючи контекстуальну емотивність, письменник посилив імпліцитну насиченість свого твору.

Отже, дослідження проблематики контекстної емотивності на різних мовних рівнях накреслює перспективу докладного аналізу індивідуального стилю письменника, а також дає можливість порівняльного аналізу концепту емотивності у різних літературах і культурах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) /Ирина Владимировна Арнольд. - Л.: Просвещение, 1981. — 345 с.
2. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Ролан Барт; [перевод с французского Г.К.Корсикова]. — М.: Прогресс, 1989. — 616 с.
3. Бахтин М.М.Вопросы литературы и эстетики / Михаил Михайлович Бахтин.— М.: Худож. лит.,1975.—501с.
4. Гиленсон Б. А. Эрнест Хемингуэй [Текст] : кн. для учащихся / Б. А. Гиленсон. — М. : Просвещение, 1991. — 192 с. .
5. Греймас А.Ж. Структурная семантика. Поиск метода / Альгирдас-Жульен Греймас; [перевод с французского Л. Зиминой]. — М.: Академический проект, 2004. — 367с.

6. Уфимцева Е.Н. Анализ прагматики текста // Новое в зарубежной лингвистике.– М.: Прогресс.–Вып.16. Лингвистика текста. – С.31–37.
7. Фитерман А.М. Предпосылки активной психологии в паралингвистике /А.М. Фитерман .– М.: Международ. отношения, 1986. – 248 с.
8. Шаховский В.И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность / В.И. Шаховский // Коммуникативные аспекты значения. — Волгоград: Волгр. пед. ин-т . - rudoocs.exdat.com
9. Словарь Иностранных Слов, под редакцией И.В.Лехина, С.М.Локшиной и др., изд. шестое. – М., 1964. – 784 с.
10. Arnold I.V. The English Word. – М.: Высш.шк., 1986. – 295 с.
11. Galperin I.R. Stylistics. – М.: Higher School, 1987. – 302 с.
12. DICTIONNAIRE LE ROBERT- CANADA S.C.C., Montreal,1983.- 629 с.
13. Hemingway E. Across the river and into the trees / Ernest Hemingway. - gutenberг.ca/ebooks... acrostrheriver
14. Хемінгвей Е. Прощавай, зброє; За річкою, в затінку дерев [переклад з англійської К.Сухенко і Н.Тарасенко]: Романи. — Київ.: «Дніпро», 1985. - 432 с.

Стаття надійшла до редакції 6.10.2013 р.